

„overuuts in alle Verbonden twee deelen begrepen zijn". Wij hebben de bekende uitgave van onze Liturgie, bezorgd door Dr Rutgers, met medewerking van Dr Bavinck en Dr Kuyper. In die uitgave is onze Liturgie met belangrijke noten voorzien. Ook die bekende woorden „in alle Verbonden twee deelen" hebben een noot, aan den voet der pagina. En deze noot luidt:

„Het in dit verband minder gebruikelijke woord deelen is hier op te vatten in den zin van partijen; zooals o.a. blijkt uit de oudste redactie van dezen volzin, die aldus luidde: Maar naardien dat in alle Verbonden twee deelen zich met elkander verbinden, zoo beloven wij ook God." Als twee deelen zich met elkander verbinden, dan moet wel van partijen gesproken worden.

Reeds geruimen tijd geloof ik evenwel, dat hier te spoedig geconcludeerd is. Het kan wel zoo zijn, maar het geleverde bewijs acht ik onvoldoende, en juist daarom drukte ik in mijn artikel van 12 Nov. me zoo voorzichtig uit, niet wat betreft de dogmatiek, doch wat aangaat de historisch vaststaande of nog-niet-vaststaande betekenissen van dien eenen volzin uit het formulier.

Ik zal zeggen, waarom ik het bewijs onvoldoende acht.

Het oude formulier luidt:

Nach dem aber in einem jeden Bund, beide theil sich verpflichten, so verheissen auch wir Gott dem Vater, Sohn, vnd heiligen Geist, dass wir durch seine gnade in allein für unsern einigen waren vnd lebendigen Gott erkennen vnd bekennen wollen... (Ex Liturgia Palatina, 1567, opgenomen in H. A. Daniel, Codex Liturgicus eccl. univ. III, fasc. 1, Lipsiae, 1850, 124). Cf. ex libro Th. Hugues, Ordnung der Kindertaufe, in hetzelfde werk, bl. 132: Da aber in einem jeden Bunde beide Theile sich verpflichten, so verheissen auch wir Gott...

Vele uitgaven geven dezelfde lezing in den ouden tekst of in de Nederlandsche vertaling: twee DEELLEN verbinden of verplichten zich¹⁾. Maar men leest ook: twee PARTIËN verbinden zich²⁾.

Dat is dus het eerste opmerkelijke ding: „partijen" en „deelen" komen beide voor.

Het tweede punt, dat de aandacht vraagt, is de afwisseling tusschen „BEGREPEN ZIJN IN", en „ZICH MET ELKAAR VERBINDEN". Olthuis' redactie en die van Ens geven van beide een voorbeeld³⁾. Tenslotte blijft de lezing: „begrepen zijn" constant, in de uitgaven van Datheen en later⁴⁾. Maar zij is niet de eenige; dit worde vastgelegd.

Het derde opvallende verschijnsel geeft aan een en ander nog meer betekenis. Het is dit:

a. de oudste redactie geeft een ACTIEVEN werkwoordsvorm: omdat twee deelen zich „verplichten", zich „verbinden", BELOVEN WIJ aan God den Vader, den Zoon, den Heiligen Geest...

b. de latere redactie (twee deelen begrepen) verandert dit in een PASSIEVEN werkwoordsvorm: „...zoo WORDEN wij ook wederom VAN God vermaand en verplicht.

Die verandering van actief in passief, verbonden met de beide andere punten, die ik noemde, geven mij — zonder dat ik de geschiedenis van het formulier heb bestudeerd — het gevoel, dat de „bewijzen" voor Blestervelds (en anderer) opvatting omtrent de historische betekenis van „twee deelen begrepen" ongenoegzaam zijn, te zwak voor een stellige bewering. Men zal verklaren moeten, waarom die passieve werkwoordsvorm, die ongetwijfeld de opvatting van „deelen" als „belofte en eisch" tegemoet schijnt te komen, en dan een begunstiging van de dogmatische constructies (deelen zijn: belofte en eisch) zou betekenen, den actieven is gaan vervangen.

1) Formulier v. d. Palts, Heidelberg 1563: Nach dem aber in einem jeden Bund, beide THEIL sich verpflichten, so verheissen auch wir... (H. J. Olthuis, De Dooppraktijk, Utrecht, 1908, 240.)

Formulier voor den Kinderdoop, Heidelberg 1566, Forme, om den Heiligen Doop uit te redden, Olthuis, bijlage II, blz. 246: Maar naedien dat in alle verbonden, beyde DEELLEN sich met malkanderen verbinden, so beloven vry oock Gode den Vader, Sone ende Heiligen Geest, dat wij...

2) Maar naardien in alle verbonden beyde PARTIËN sich met elkander verbinden, zoo beloven wij ook God den Vader... (Dr Joh. Ens, Kort Historisch Bericht van de Publ. Schriften, etc., ed. S. v. Velzen, nieuwe, behalve de spelling, overaanderde uitgave. Kampen, 1861, p. 164, de oude redactie.)

3) Verkort Formulier, Maer overmits dat in allen verbonden twee deelen BEGREPEN ZIJN, so worden wy oock wederom van Gode, door den Doop vermaand, ende verplicht... (Olthuis, Bijlage III, 252.)

Maer naedien dat in alle verbonden, beyde deelen sich MET MALKANDER VERBINDEN, so beloven wij ook Gode den Vader, Sone ende Heiligen Gheest... (Joh. Ens, Kort Historisch Bericht v. d. publ. Schriften etc.) Utrecht, 1773, 207. Zie voorts noot 1) en 2).

4) Zie voorts de Editie der Psalmen, door Chr. v. Heule, Leyden, Roels, 1649: „twee deelen begrepen". Datheen en Revius, Deventer, N. Cost, 1640, idem. Datheen, 1639, idem. De Editie Datheen, De CL Psalmen, ed. Corn. de Lertw. mitsgaders de Chr. Cat., Formulieren en Geboden der Gereformeerde Kercken, Amsterdam bij Losel, Brand, Onder de Linden, v. Graffhorst en Oterlyk, z. j., heeft eveneens de tegenwoordige redactie (in alle verbonden twee deelen begrepen).

De opvatting van „partijen" vond verdedigers, de andere („deelen" in den anderen zin) ook⁵⁾.

Bedenkt men voorts, dat de oorspronkelijke lezing van het Duitse formulier wel toelaat, maar niet vereischt⁶⁾ de betekenis van „partijen" (al schijnt ze me wel juist), dan geloof ik, dat de meer dan drievoudige verandering, die het Nederlandsche formulier aanbracht (deelen, zich verbinden, begrepen zijn, passief) te veel beteekent, dan dat men zonder nader bewijs zou moeten aannemen, dat onze redactie in het tegenwoordige formulier zich niets aantrok van het doorlopend dogmatisch spraakgebruik, dat reeds bij Musculus, Suenamus o.a. aan te treffen is (deelen, hoofdstukken, condities van het verbond, zoo als ons formulier het stelt).

5) „Het derde deel bevat het paraenetische van de leer des Doops, de pligten, die op den gedoopte komen. Het heeft veel eigens, dat het van de meest gewone voorstellingen onderscheidt. Zoo b.v. zijn het geen pligten, tot welke de doopling zich van zinnen kant verbindt, geene belofte, door hem afgelegd, maar eene vermaning, die God zelf door den Doop ons doet.

Ook dit is wederom eene VERANDERING, door den verkort aangebragt. In het Datheensche formulier leest men: dat wij... zulke beloven; en het is geheel overeenkomstig met de verklaring: dat in alle verbonden twee deelen begrepen zijn, dat wil zeggen: twee partijen, die wederzijds zich verbinden; zoo als het Datheensche zulke duidelijk uitdrukt: „nadien dat in alle verbonden twee deelen sich met malkanderen verbinden". (J. A. M. Mensinga, Verhandeling over de liturgische Schriften der N. H. K., Verhandeling v. h. Haagsche Genootschap, sedert deszelfs 50-jarig bestaan, IIe deel, Den Haag, 1851, blz. 111; cf. blz. 97: maar nadien dat in alle verbonden beyde deelen sich met malkanderen verbinden (sich verpflichten).

In ieder verbond, zegt het Formulier, zijn twee deelen begrepen, namelijk, een belovend en een verplichtend deel (blz. 52, v.e. geschrift, in mijn bezit, welks titelblad ontbreekt, in één band met K. J. Pieters, Het Baptisme, Franeker, z. j.; vgl. blz. 12).

Vgl.: „Welke zyn de deelen van een eigentlijk Verbond? De uitgedrukte Voorwaarden, en de Belofte. (Is. Chauncy, De Leere der Waarheit, volgens den leidraad v. d. Kl. Cat. d. Westminsterische Godgel., uitg. door Alex. Comrie, Leyden, Amsterdam, 1757, 80.)

6) VER-PLIHTEN TR. in verbindliche gemeinshaft setzen, verbinden mit: sein herze war so gar verplihlt in got — ich wände, dass ihr waeret niht verplihlt ze werlichen dingen — er sach der vrouwen mit zu dungen verplihlt. Sich verpflichten, hafbar werden für: er hat driu spil verplihlt.

REFL. Sich in verbindliche gemeinshaft setzen, sich verbindlich machen, verbinden, in... mit... ander... men herz hat sich ze dir verplihlt... dass ir luech welt ze mir ut si verplihlt, dass ihr euch mit mir gegen sie verbinden wolt... elhalten, diu sich andersw v. verdingen (verdingen = durch einen vertrag binden, verpflichten, durch einen vertrag sichern)... mit dat. Sich zu etw. verpflichten, versichern, versprechen.

Dr Matth. Lexer, Mittelhochdeutsches Handwörterbuch, III, Leipzig, 1878, 193/4.

VERPLIHTE swv. 1) passivisch oder reflexiv: mit etwas gemeinshaft haben, ich wände, dass ihr vil baz waeret gerihet niht got und niht verplihltet ze werlichen dingen... smer sich ze guote als verplihltet, dass... mit vil Sarazenen hette sich ir hervart gar verplihltet...

2) reflexiv: versichern, versprechen, sich zu etwas verpflichten dass get Tristande an sinen tip, das hat er sich verplihltet... dass si sich willedich verpflichten, wer da vorlore, den solde man heugen... er wart in den gedanken an dem gelubde wanken, des er hette sich verplihltet... die heten sich also verplihltet dass si sich wolden scheiden nicht... (W. Müller en Fr. Zarncke, (Benecke) Mittelhochdeutsches Wörterbuch, II, Leipzig, 1863, 511.)

Verpflichten, reflexiv, sich verpflichten, sich anheischig machen, etwas zu thun. (Grimm's Wtbch.)

THEIL kan zijn: die eine von zwei partien a) in einem streite, besonders rechtsstreite. (J. en W. Grimm, Deutsches Wtbch., XI, I, Leipzig, 1935, 351/2.)

TEIL, teil, teil von einem ganzen stück, seite, abteilung — anteil, zugetheilt, eigentum; das teilen, die teilung; teil, partei: der lebende teil, es sei man oder weip... da die teil die heiratszettel nicht hetten wollen herfur ziehen. (M. Lexer, Mittelhochdeutsches Handwörterbuch, II, Leipzig, 1876, 1414/5).

Separatist?

Tegenover het gepeuter van confessioneele zijde (Kuyper is separatist) staat in het „Algemeen Weekblad" dit oordeel van Prof. Casimir:

Deze geweldige behoort aan ons heele volk. Waar geen strijd is, is dood. Hij wekte tot leven, bracht zijn tegenstanders tot activiteit. Hij vertegenwoordigde een groot stuk Nederlandsche kracht en vaderlandsche aspiratie, hij had onzen stam en ons Vorstenhuis lief, hij had oog voor de behoeften der praktijk, hij vermoedde en zag de toekomst eerder dan velen. Er is visionaire grootheid in dezen man geweest.

Het valt thans lichter dit alles te kennen en te erkennen, nu een man uit zijn school onzen staat tot tevredenheid van 't volk leidde: nu het ressentiment verzwakt is, haat en verering gematigd; nu het goede dat hij bracht, zichtbaar wordt; nu zijn visies bevestigd worden; nu men gewend is aan rechtisch beleid. Gemakkelijker valt dit, omdat ook de wijsgeerig-ethische ondergrond van het neo-Calvinisme velen boeit, wien 't geloof in de dogmatiek faalt. En nu de hartstocht niet meer verblindt, geen strijder en bestrijder meer voor ons staat, gaat het oog open voor de schittering van zijn taal en gedachten, voor de grootsheid van zijn streven, zoogoed als de zijnen weten, dat ook deze zon hare vlekken had. Tot een rechtvaardig oordeel

kunnen wij nog niet komen: te gering is de afstand, te weinig open ligt het intieme leven van den mensch, te weinig is gepubliceerd.

Maar één ding mogen wij zeggen. Hij is een groot man geweest.

Geen principieele bestrijding past op dezen dag. Geen openbaring van ressentiment, geen kleingeestige betutteling.

Het is een vierdag van een groot Nederlander. En ook ons verheft het den groote groot te zien. K. S.

GEREFORMEERDE KERKEN.

Drietal te:

Dinteloord: J. Groen te Venlo, O. van Noort te Schoonewoerd en H. de Valk te Stellendam.

Tweetal te:

Stad aan 't Haringvliet: Cand. A. A. v. d. Hoorn, hulpred. te Middelburg en Cand. H. de Wit, hulpred. te Noordwolve (Fr.).

Beroepen te:

Stad aan 't Haringvliet: Cand. A. A. v. d. Hoorn, hulpred. te Middelburg.

Aangenomen naar:

Tienhoven: Cand. R. A. Flinterman, hulpred. te Montfoort.

Bedankt voor:

Amersfoort (3e pred. plaats): P. D. Kuiper te Sassenheim.

C. Lindeboom, †

Zondag 16 Januari j.l., des namiddags half vijf, is te Amsterdam in den ouderdom van 65 jaar overleden Ds C. Lindeboom, emeritus-predikant der Geref. Kerk aldaar.

Te voren diende Ds Lindeboom de Kerken van Sprang, Bolnes, Apeldoorn en Gorinchem.

Hulpredikers.

Benoemd is tot hulprediker bij de Geref. Kerk te Hoogeveen voor den arbeid te Pesse, waar het derde kerkgebouw van deze gemeente is verzeen, cand. G. Reijenga te Hattem.

Candidaten tot den Heiligen Dienst.

De heer W. P. Kramer is door de Classis Arnhem der Geref. Kerken praeparatoir geëxamineerd en toegelaten om te staan naar den Dienst des Woords en der Sacramenten. Cand. Kramer is gaarne bereid om de kerken in de prediking te dienen, en een eventueel beroep in overweging te nemen. Zijn adres is: Schoonenbergsingel 33, Velp (G.). Telefoon 3570.

— De heer A. G. Luiks, theol. cand., Nieuwestad 74, Leeuwarden, is door de Classis Leeuwarden der Geref. Kerken praeparatoir geëxamineerd en met algemeene stemmen toegelaten om te staan naar den Dienst des Woords. Hij is gaarne bereid des Zondags de kerken te dienen.

GEREFORMEERDE GEMEENTEN.

Beroepen te:

Ridderkerk: W. C. Lamain te Rotterdam-Zuid.

Bedankt voor:

Goes en voor Yerseke: A. van Stuyvenberg te Benthuisen. Terneuzen: H. Ligtenberg te Lisse.

NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

Beroepen te:

Gasselte (toez.): Cand. J. de Bruyn te Goudarak. 's-Graveland-Capelle: E. E. de Loone te Den Ham. Hoogeteintum: J. Kalma, voorganger Protestantenbond te Zandvoort. Opeinde-Nijega: W. E. M. Eggink te Zuiderwolde (N.-H.). Vollenhove: L. J. R. Kalmijn te Birdaard. Zuid-Beijerland en te Brakel: J. J. Poot te Bunschoten.

Aangenomen naar:

Sloten (Fr.): Cand. D. J. Karres te Apeldoorn.

Bedankt voor:

Zwammerdam (toez.): D. Bouman te Spannum.

Intrede te:

Hellendoorn: R. Bijlma. Tekst: 2 Cor. 5: 20 en 21. Raalte: J. C. Dijkstra.

LOURENS INGELSE

Een episode uit het geestelijk leven op Walcheren omstreeks 1780

door A. JANSE

hoofd Chr. School Biggekerke.

Prijs f 0.60

Tweede druk

Verkrijgbaar bij den Boekhandel en bij de Uitgevers Oosterbaan & le Cointre, Goes

Verschenen:

De waardering van het kerkelijk instituut

door Ds. J. M. SPIER Geref. Pred. te 's-Gravendeel

Prijs f 0.25

Een actuele brochure over het kerkprobleem, één van de vele brandende vraagstukken van dezen tijd. Verkrijgbaar in elken boekhandel of bij den uitgever N.H. DEKKERS, Dordrecht Giro 40479.

Is verschenen:

JAARBOEK TEN DIENSTE VAN DE GEREFORMEERDE KERKEN IN NEDERLAND 1938

Prijs f 1.—, gecartonneerd f 1.25, verhoogd met 4 % omzetbelasting.

OOSTERBAAN & LE COINTRE • GOES